

ISTORIJSKI SADRŽAJI U ROMANU "ČEVENGUR" ANDREJA PLATONOVA

APSTRAKT: U ovom radu nastojali smo da pokažemo da je istorijsko u književnom delu i delovanju pisca posebno zahvalno istraživati na primeru onih autora koji pišu o prelomnim istorijskim događajima čiji su savremenici. U tom smislu karakterističan je slučaj sovjetskog pisca Andreja Platonova i posebno njegovog romana "Čevengur". Sam Platonov je učesnik i svedok događaja o kojima piše – Oktobarske revolucije i postrevolucionarne Rusije. Gotovo paradoksalno, on je preživeo staljinove čistke i sačuvao rukopis romana, od kojeg su za njegova života objavljena samo dva odlomka.

Uvod

Rasvetljavanje prošlosti koje je tako često u funkciji odgonetanja stvarnosti, sagledano kroz umetnička dela nastala u vremenima u kojima govore, dobija svoju novu dimenziju – kao sinteza proučavanja u sferama istorijske nauke i promišljanja prošlosti u sferama umetnosti. Ovakav pristup proučavanju prošlosti, tako redak kod istraživača, upravo zbog disciplinarnosti podvojenosti ovih delatnosti ljudskog duha, omogućava duboko sagledavanje određenih istorijskih događaja i predstavlja proizvod različitih tumačenja odnosa istorije i umetnosti. Posmatran na ovaj način i sam odnos istorije i umetnosti postaje dvosmeran. Sa jedne strane, istorija predstavlja okvir za široku umetničku viziju najrazličitijih tema koje stvaraoci obrađuju u svojim delima, a sa druge, one koja nas interesuje – umetnost je ta koja istoriju doživljava kao "veliko, snažno, mnogostruko i plodonosno nadahnuće"¹

¹ Andrej Mitrović, *Istorijsko u "Čarobnom bregu"*, pokušaj interdisciplinarnog pogleda, Beograd 1977, str.22.

i na taj način "daje doprinos pogledu na svet i ideologijama".² Takav metodološki pristup u okvirima istorijske nauke potreban je i stoga što se stvarnost gotovo uvek, a naročito u prelomnim istorijskim događajima, ogleda u delovanju stvaralaca, te je zato Pasternak umetnost i definisao kao "zapis poremećaja zbilje što ga proizvodi osećaj".³

S obzirom na našu temu, odnos umetnosti i istorije sagledaćemo sužavanjem oba elementa relacije. Najpre ćemo umetnost svesti na jedan od njenih vidova – književno stvaralaštvo, koje izraženo kroz ma koji rod književnosti, kao umetnička vizija omogućava specifičnu interpretaciju stvarnosti, njeno dublje i bolje razumevanje. Stvaralac koji je lišen istoričarskog imperativa "vremenske distance" piše kao očevidac događaja i daje svoju sliku vremena društva u kome živi – komediografi ih izvrgavaju ruglu od vremena Aristofana, romansijeri temeljno analiziraju. Za razliku od istorijskih ličnosti, koje od Cezara, kroz formu memoara teže ne samo da odslikaju svoju sadašnjost, već posebno, a često i prevashodno, svoju ulogu u njoj, na ne retko neobjektivan način, književnik analizira i pokušava da shvati ritam i suštinu otkućaja kojima pulsira društvo. Iz tako shvaćene uloge pisca, proističe i jedna čisto moralna kategorija – odgovornost umetnika pred licem javnosti, pa čak i istorije.

Drugi element relacije – istoriju – imajući u vidu njene dve određujuće kategorije – vreme i mesto, sveli smo na društvo postrevolucionarne Rusije, u kome je došlo do realizacije niza novih projekata. Promene koje su tri revolucije za samo dve decenije unele u socijalnu sferu Rusije, bile su uslovljene, u velikoj meri, duhovnim previranjima karakterističnim za ruske intelektualne krugove još od sredine XIX veka. Intelektualni kružoci, kao i umetnički pravci Moskve i Sanct Petersburga i oni van zemlje, u prvom planu, imali su rešavanje socijalnih problema, ali su razlike u viđenjima načina njihovog rešavanja bile velike.

Pripadnici ruskih avangardnih pokreta (futuristi, suprematisti) revoluciju su prihvatili bezrezervno, shvatajući je kao duhovni preporod. Majakovski je pisao: "Nije mi se ni postavilo pitanje prihvatanja revolucije, pošto se radilo o mojoj revoluciji".⁴ I pesnici simbolisti – Blok, Bjeli, Brjusov, po rečima Berđajeva "osećali su sa sebi svojstvenim senzibilitetom da Rusija juri u bezdam, da se staroj Rusiji bliži kraj i

2 Isto, str.7.

3 Aleksandar Flaker, *Ruska avangarda*, Zagreb 1984, str.235.

4 Andrej Mitrović, *Angažovano i lepo, Umetnost u razdoblju svetskih ratova 1914-1918. godine*, Beograd 1983, str. 83.

da se mora pojaviti nova Rusija, još nepoznata. Slično Dostojevskom oni su osećali da se odigrava unutrašnja revolucija".⁵ Ta intelektualna talasanja, snažno su se osetila i među sledbenicima "duhovno-kulturne renesanse" – redovima nastavljača Dostojevskog i Solovjova – piscima i filozofima metafizičkog usmerenja, kao što su bili Mereškovski, Rozanov, Ivanov, Berđajev. Negativno se određivši prema Oktobarskoj revoluciji, mnogi od njih, kao pristalice konstitucionalnog liberalizma, zbog svoje političke orijentacije ka partijama konstitucionalnih demokrata i socijal-revolucionara, već prve godine revolucije bili su proskribovani i prinuđeni da emigriraju iz zemlje. Njihovu sudbinu tih godina najbolje osvetljavaju šturi i precizni dnevnički zapisi Zinaide Hippius⁶ i Marine Cvetajeve,⁷ koji su ovu formu dobili upravo što su kao takvi najlakše mogli biti skriveni od organa vlasti. Međutim, vremenom su državu napustili i oni koji su revoluciju oduševljeno dočekali. Sasvim je postalo jasno da nova sovjetska vlast postupa kao miletski tiranin Trasibul u Herodotovoj "Istoriji", koji je korintskom tiraninu Perjandru, na pitanje kako da zadrži vlast, dao odgovor bez reči, odvevši ga u polje žita, gde je posekao svaki najlepší i najviši klas.

Tako su i oni delovi avangarde, kojima su Lenjin i prvi komesar za prosvetu Lunačarski dali glavne uloge u kulturnom i umetničkom životu sa centralizacijom i totalitarizacijom društva, postepeno počeli da gube pred sve jačim soc-realističkim pravcem, koji je propagiran preko stranica zvaničnog teorijskog časopisa KP "Boljševik" i kroz rad udruženja kao što je bio RAPP (Ruska asocijacija sovjetskih pisaca). Već 1920. zemlju je napustio Ivan Punji, 1921. Kandinski i Naum Gabo, 1922. Šagal, 1923. Pevzner, 1924. Anjenkov i Aleksandra Ekster, 1931. Zamjatin, dok su Jesenjin i Majakovski izvršili samoubistvo (1925. i 1930).⁸

Postajalo je sve očitije da je "revolucija kod nas predstavljala krizu i sputavanje duhovne kulture"⁹ i da su "socijalni revolucionari predstavljali kulturne reakcionare".¹⁰ U takvoj situaciji RAPP (osnovan 1925, a raspušten sedam godina kasnije) na čelu sa Averbahom, sve jače je isticao normativizam i formalizam u umetnosti i pred pisce

5 Nikolaj Berđajev, *Ruska ideja, osnovni problemi ruske misli 19. i 20. veka*, Beograd 1987, str.218.

6 Zinaida Hippius, *Peterburški dnevnik 1919, Oktobarska revolucija u očima njenih žrtava*, Beograd 1987.

7 Marina Cvtajeveva, *Oktobar u vagonu*, Beograd 1989.

8 Vidi: A. Mitrović, *Angažovano i lepo*, str. 84.

9 N. Berđajev, *Ruska ideja*, str.223.

10 Isto, str.237.

postavljao obaveze ispunjavanja određenih društveno-političkih zadataka. Realizovane su Lenjinove reči koje je zabeležila Klara Cetkin: "Svaki umetnik, svako ko sebe takvim smatra ima pravo da stvara slobodno u skladu sa svojim idealom, nezavisno o bilo čemu. Ali razumljivo mi smo komunisti (...) mi moramo posve planski rukovoditi tim procesom i oblikovati njegove rezultate".¹¹

Od sredine tridesetih godina, kada je roman ponovo preuzeo primat u ruskoj literaturi, kao tumači i kritičari stvarnosti ističu se Bulgakov, Pasternak, Piljnjak, Platonov, ali i politički podobni Gorki, grof Aleksej Tolstoj, Katajev. I upravo u tim tokovima Aleksandar Flaker je odredio mesto Platonova u ruskoj literaturi tog doba. Po njemu, "opoziciju romanu čvrste strukture i jasne aksiologije, kakav je zahtevala norma tridesetih godina, predstavljala je Platonovljeva proza, doduše samo delom objavljena u to vreme".¹²

Slučaj Platonov

"Postoje pisci, koji žive u skladu sa svojim vremenom, koji su na istom nivou sa savremenima i zato su popularni i srećni, ali ima i onih do kojih se treba vinuti, uzneti",¹³ napisao je Vitalij Šentalinski, nekada član Savezne komisije SP SSSR za književno nasleđe represiranih pisaca 196 pišući o Andreju Platonovu. Pomen ovog imena u čitaocu ne rađa nikakvu sliku kao što je to slučaj sa pomenom Gorkog, kada pred nama gotovo automatski izranja lik oničeg čoveka u rubašci gustih, impozantnih brkova, Jesenjina devojačke lepote i zlatnih uvojaka, ili pomenom na primer Šolohova – čoveka izboranog, gotovo seljačkog lica. Platonovljevih slika nije bilo u čitankama, enciklopedijama i leksikonima, ali su po pričanjima očevidaca stajale na stolu jednog Hemingveja, po zidovima soba Sent Egziperija i Hrabala.¹⁴ Platonovljevo stvaralaštvo započinje početkom dvadesetih, u vreme kada je period ratnog komunizma zamenjen periodom NEP-a. Tada je objavio prve pripovetke u časopisima "Krasnaja dervnja" i "Voronježskaja komuna" i zbirku pesama "Plava dubina", o kojoj je povoljne kritike izneo mistični simbolista Brjusov. Platonovljevi opisi sovjetske svakodnevice, prožeti pesimizmom i lišeni elemenata soc-realizma, upravo su zato doživljavali

11 Vidi: A. Flaker, Ruska avangarda

12 Isto.

13 B. Bobot, Predgovor, u: Ulaznica, časopis za kulturu, umetnost, društvena pitanja, broj 123, Zrenjanin 1990.

14 M. Čolić, "Volland je ipak bio u pravu 'Rukopisi ne gore'", u: Pismo, časopis za savremenu svetsku književnost, broj 9, Zemun 1987.

žestoke kritike institucionalno priznatih kritičara, kao što su bili Šklovski i Averbah. Iako je tokom dvadesetih godina objavio veliki broj priča, Platonov je u svojoj autobiografiji zabeležio da je suša 1921. na njega ostavila veliki utisak, te da nije mogao da se bavi posmatračkim poslom kao što je književnost. Svo nagomilano iskustvo, sve slike koje je sakupljao tokom tih godina, kao da su provalile iz Platonova 1929 – presudne godine u njegovom stvaralaštvu. Onaj minimum priznanja, koji je uživao od vlasti, izgubio je posle objavljaivanja, doduše u dva i to nepotpuna dela romana "Čevengur". Prvi deo "Poreklo majstora" objavljen je u istoimenoj zbirci pripovedaka, a odlomci drugog dela, "Avantura", u časopisu "Novi svet". Iste godine štampane njegove satirične priče "Državni neprijatelj" i "Makar koji je posumnjao", takođe su naišle na osporavanja Averbaha, iza kojih je u stvari stajala Staljinova ocena ovih dela kao anarhističkih.

Literarna delatnost Andreja Platonova ima svoj kvalitativni kontinuitet (za razliku od Šolohova, koji u svojim kasnijim delima, sem možda u "Ljudskoj sudbini", nije uspeo da dostigne kvalitet "Tihog Dona"), ali je prati zla sudbina od početka tridesetih godina, kada je Staljin njegove priče "Od koristi" i već pomenuti "Makar koji je posumnjao" nazvao klevetama.¹⁵ Zbog toga veliki broj Platonovljevih priča iz tog vremena biva objavljen tek šezdesetih godina.¹⁶ O njegovoj poziciji u književnim krugovima SSSR-a svedoči i činjenica da je bio prinuđen da svoje recenzije i eseje štampa pod pseudonimima: Čelovekov, A. Firsov, A. Klimentov. Povratak u redove priznatih sovjetskih autora označile su njegove ratne storije "Smrti nema!", objavljene 1943. godine. Slučaj ratnog vaskrsa Platonova je uvrstio u red onih autora koji su svoje tadašnje delovanje stavljali u funkciju odbrane zemlje od fašizma, ali to vreme ne određuje Platonovljev svet. Njegova prava istorijska sredina ostaje u vremenu prve decenije postojanja sovjetske države i kao takva određuje sudbinu njegovog dela.

U pokušajima paralele između Platonova i drugih pisaca, kritičari su ga poredili sa Šolohovom i Fadejevim – svrstavajući ih u "proleterske pisce", ili sa Hrabalom na osnovu činjenice da su obojica, menjajući čitav niz zanimanja, jedno vreme radili na železnici, kao i na osnovu sličnosti stila kojim su pisali, ili sa Sent Egziperijem, zbog njegove fascinacije tehnikom. Teško je, međutim, uporediti Platonova sa bilo kim. On nije

15 Vidi: M. Jovanović, Ruska književnost I-II, Beograd 1978, str.428.

16 Platonovljev roman "Jama za temelj", napisan početkom 30ih, objavljen je prvi put u Nemačkoj 1969. godine, dok je sam "Čevengur" kao celina prvi put štampan 1972. godine u Parizu, (još uvek nepotpuna). Integralno izdanje se pojavilo prvi put tek 1978. u SAD.

bio u milosti vlasti kao Šolohov, ili Fadejev, nije ni nestao u čistkama tridesetih kao Mandeljštam, Piljnjak, Koljcov, Babelj, niti je uspeo da se zadrži u literaturi samosvojnošću i pored suprotstavljanja vlasti kao Pasternak, Bulgakov, Ana Ahmatova. Nastavljajući da piše, li za svoju fioku, Platonov je pristao na kompromis sa državom – zaposlivši se kao domar u Institutu za literaturu "Maksim Gorki" u Moskvi (gde, kažu, nije imao pristup u biblioteku),¹⁷ ali nije pristao na kompromis u svom stvaralaštvu, ostajući čvrsto pri određenju da moralna pitanja u prelomnim i smutnim vremenima u kojima je živeo stavlja u prvi plan. Ovakav stav uticao je na Pasternaka da za Platonova kaže: "On je divan pisac i predivan čovek".¹⁸ Vlast je, sa druge strane, upravo zbog tog stava proskribovala njegova dela. Ali, kako je Solženjicin zapisao: "Najvažnije i najsmelije knjige ne čitaju se kada nastanu, te stoga i ne utiču na narodnu misao (stoga što su zarobljene, što su progonjene, što se do njih ne može doći)".¹⁹

I pored svih specifičnosti, čini nam se da možemo uspostaviti izvesna poređenja između Platonova i pisca "Gole godine" Borisa Piljnjaka, ne samo zbog činjenice da su 1928. godine štampali zajedno organizaciono-filozofski Če-Če-O (skraćena za Centralna oblast pod crnicom) i da je tokom iste, 1929. i Piljnjak doživljavao napade oficijelne kritike, posle objavljivanja zbirke pripovedaka "Nameštaj od mahagonija", već najpre zbog pokušaja vlasti da njihova dela osudi na zaborav, a njih na ćutanje.

Platonov društvu u kome je živeo nije davao budućnost i ovo proroštvo je izražavao u svojim romanima – kako "Čevenguru", tako i "Iskopu", kroz simboličnu smrt dece. Međutim, sva perfidnost države ispoljena je na njemu samom, kada mu je 1938. godine uhapšen i ubrzo u logoru umro od tuberkuloze sin Platon. Prilikom hapšenja i pretresa stana Andreju Platonovu je zaplenjen rukopis nedovršenog "Tehničkog romana". Kazna zaborava nije ga stigla, iako mu je ukraden i rukopis "Putovanje iz Lenjingrada u Moskvu". O tome svedoči već samo postojanje široko rasprostranjene anegdote: "Čistio moskovski domar – sa obaveznom keceljom i kačeketom na glavi trotoar ispred svoje kuće u kojoj je obavljao svoje poštovanja dostojno zanimanje. U jednom trenutku pored njega projuri biciklista. Domar se osloni sa obe šake na metlu i pomisli: "Eh, što sada nemam bicikl, mogao bih da odem van

---

17 M. Čolić, isto, str.194.

18 Isto, str.196.

19 A. Solženjicin, Arhipelag Gulag, 1918-1956, pokušaj književnog istraživanja, I-IV, Beograd 1988, str.158.

Moskve i nadišem se čistog vazduha..." U tom času, međutim, pored bicikliste projuri motociklista i ostavi ga u oblaku prašine. Biciklista pomisli "Eh, što sad nemam motocikl, mogao bih da odem stotinak kilometara van Moskve i nabavim jeftinije krompira i jabuka..." U tom času, pak, pored motocikliste projuri limuzina u kojoj je sedeo poznat, ali ne talentovan sovjetski literata. Motociklista sa zavišću pomisli: "Ah, što sada nemam kola – mogao bih da odem na Kavkaz, ili Krim, i odmorim se kako treba, nauživam..." A poznati i netaalentovani sovjetski literata, zavaljen na zadnjem sedištu svoje limuzine pomisli: "Eh, što nisam sada Ernest Hemingvej, koji tako vešto piše stojeći za svojim pultom u Havani". A Ernest Hemingvej stojeći za svojim pultom u Havani, u istom času pomisli: "Eh, što ne umem da pišem tako vešto i dobro kao Andrej Platonov, moskovski domar".²⁰

Utopija i istorija

Utopijska svest predstavlja jedan od karakterističnih vidova ispoljavanja ljudskog duha. Utopijski projekti su za ljudsko društvo ciljevi kojima treba težiti, ali koje u potpunosti nije moguće ostvariti. Oni su, takoreći, stalni pratioci istorije. Njihova evolucija od vremena stare Grčke, preko judejsko-hrišćanskih učenja, jeretičkih pokreta i učenja verskih sekti nastavljena je u delima socijalista-utopista. Nastojanja da se utopijski projekti realizuju u praksi, naročito su izražena u revolucionarnim pokretima, a posebno u post-revolucionarnoj praksi. Njihova realizacija u post-revolucionarnoj Francuskoj (stvaranje nove ere i uvođenje nove religije Razuma) pokazala je svu neodrživost u praksi. Slično je bilo i u post-revolucionarnoj Rusiji, državi koja je odražavala nagomilane istorijske dileme koje su, u prvom redu, manifestovale nemogućnost prihvatanja modernih tekovina evropskog društva, čiji je osnovni postulat ideja slobode čoveka-građanina. Upravo to je uslovalo da tokom XIX veka liberalna inteligencija Rusije svoj filozofski angažman zasnuje na pokušajima davanja odgovora na pitanje odnosa država – sloboda. Preobražaj ruske države nametao se kao imperativ, ali se postavilo i pitanje načina njegove realizacije – kroz pravoslavlje i promenu odnosa Države i Crkve, ili kroz socijalne reforme zapadnog tipa. Kapitalizacija države i sve snažnije povezivanje sa zapadnom inteligencijom razvijali su pluralizam socijalističkih učenja – kao najdrastičnijih pokušaja sprotstavljanja carskom autokratizmu. Pri

²⁰ M. Čolić, isto, str.194.

tome su se idejne postavke dvaju socijalističkih učenja izdvajale svojom radikalnošću – autoritarna i liberalna verzija socijalizma, od kojih su prvu zastupali Marksovi, a drugu Bakunjinovi sledbenici. Tako je dakle, revoluciju u Rusiji moguće tumačiti kao proizvod evolucije u idejnim sferama u sprezi sa konkretnim neuspesima države na spoljno-političkom (nespeh u ratu sa Japanom 1904-1905. godine) i na unutrašnjem planu (glad 1906. i 1911. godine), kada ni Stolipinove reforme nisu mogle da spreče pad carizma. Revolucija je trebalo da dovede do uništenja sistema i institucija koje su sprovodile represiju nad pojedincem. Oktobarska revolucija je priznala, međutim, oslobođenje klase, a ukinute organe vlasti je zamenila sovjetima. Tako je i Platonov u "Čevenguru" dao sliku grupe anarhista, koji pevaju: "Ah, jabuko, jabučice, ti čuvaj slobodu, ni Sovjetu, niti caru, već celom narodu",²¹ a čija je suština i cilj traganja junaka romana, koji sebe smatraju boljševicima. Jedan od njih, stari Zahar Pavlovič, samouki majstor, pita: "Zar čovek za čoveka predstavlja toliku opasnost da među njima neizostavno mora da postoji vlast?"²²

Vreme od novembra 1917. do marta 1921. koje je sam Lenjin nazvao "ratnim komunizmom", jeste vreme koje je pružalo iluzije o mogućnosti realizacije utopijskih ideala, kada su usvojene mere kao što je besplatan saobraćaj, besplatna poštarina i slično. Tada i Platonovljevi junaci prihvataju novostvorenu vlast, verujući da će promene nastale u periodu ratnog komunizma dovesti do odumiranja države, a centralni lik romana Saša Dvanov pristupa boljševičkoj partiji i kao crvenoarmejac ratuje protiv belih. Upravo zbog te iluzije i sumnjčavi Zahar Pavlovič, koji nije prihvatio ni Februarsku revoluciju i "svim radnicima u radionici govorio kako na vlasti opet dežuraju pametnjakovići, dobra od toga neće biti"²³ – oktobarske promene je oduševljeno prihvatio posle izjave boljševika, koji je na njegovo pitanje: "Hoće li uskoro doći kraj sveta?" odgovorio: "Misliš na socijizam – za godinu dana za sada imamo samo prostoriju".²⁴

Međutim, novi dokumenti, koje je doneo novi sistem svedočili su o njegovoj diktatorskoj suštini, kao što je to slučaj sa Deklaracijom prava naroda Rusije od 15. 11. 1917. i naročito sa Deklaracijom prava radnog i eksploatisanog naroda iz januara 1918. Ovaj dokument, koji je postao i temelj prvog sovjetskog Ustava, zvanično je proklamovao

21 A. Platonov, Čevengur, Beograd 1984, str.154.

22 Isto, str.111.

23 Isto, str.118.

24 Isto, str.119.

diktaturu jedne klase, neminovnost građanskog rata i nasilje kao glavno sredstvo društvene revolucije u cilju uništenja "parazita društva". Na svoj slikovit način, Platonov piše: "Od kako je (Pjusa, koji je pre revolucije bio zidar – prim. O.M.) postavljen za predsednika ČEKE izgubio je duševni mir i jednako se nervirao: sitna buržoazija je svakodnevno jela sovjetski hleb, živela u njegovim kućama i kao tiha mrcina ležala na putu revolucije. Prilikom susreta sa (kulacima – prim. O.M.) Ščapovom, Zavin-Duvajlom, Pjusa ih je često udarao pesnicama, a oni su ćutke brisali nos, trpeli uvrede i uzdali se u budućnost".²⁵

Primena deklaracijskih odluka vodila je, dakle, boljševičkom teroru, o čemu svedoči pismo Kropotkina Lenjinu od 4. marta 1920. godine: "Ako se ovakva situacija nastavi, sama reč socializam će postati kletva, tako se u Francuskoj nakon vladavine jakobinaca dešavalo četrdeset godina sa pojmom jednakost".²⁶ Platonov svoje centralno filozofsko razmatranje stavlja u vreme posle prelomnih događaja 1921 – posle kronštatske bune i uvođenja NEP-a, kada se njegovi junaci i fizički odvajaju od države osnivanjem svoje komune. U uslovima potpune komunikacijske izolovanosti oni počinju traganje za utopijskim idealom. Pokušali su da izbegnu situaciju nastalu uvođenjem NEP-a i birokratizovanjem društva, koja je vodila sve jačoj standardizaciji ličnosti i njenom potpunom omalovažavanju. Junaci "Čevengura" NEP nikada nisu prihvatili. Saša Dvanov u prvom susretu sa novim načinom organizovanja društva, po dolasku u "gubernijski grad", isprava pomišlja da su u gradu beli. Gopner se protivi slobodnoj prodaji hleba – "Svi smo mi drugovi u podjednakoј nevolji, samo ako bude hleba i imovine nikakav čovek se neće pojaviti",²⁷ a Zahar Pavlovič NEP komentariše rečima: "piši propalo ono što na vreme ne sazri badava je posejano. Kada su osvajali vlast, već narednog dana su zemlji obećali blagostanje, a sada nam vele objektivni uslovi ne dozvoljavaju. I popovima je satana smetao da dospeju u raj".²⁸ Oni odlaze u komunu, jer se društvo koje je stvoreno udaljilo od obećane budućnosti. "Moskovski i gubernijski plakati slikali su Hidru kontrarevolucije i vozove sa cicom i suknom, što su dolazili u zadružna sela, ali nigde nije bilo one dirljive slike budućnosti zbog koje je valjalo odrubiti glavu Hidri i voziti natovarene vozove".²⁹ Ali pokušavajući da realizuju utopiju u konkretnim istorij-

25 Isto, str.301.

26 P. Kropotkin, Anarhizam i moral, Beograd 1984, str.232.

27 A. Platonov, isto, str.24.

28 Isto, str.255.

29 Isto, str.324.

skim okolnostima, Čevengurci pribegavaju teroru baš kao što je to bio slučaj i pri stvaranju i održavanju sovjetske države. Pozivajući se na boljševičke ideologe, Čevengurci sprovode likvidaciju stanovništva koje su okarakterisali kao "kulake" i kao "polu-buržuje". Uništenje "klase ugnjetača" po njima je jedini način na koji se može ostvariti ideal komunizma – kao besklasnog društva. Kopjonkin – ratoborni branilac socijalizma u romanu kaže: "Socijalizam i treba da nikne iz čistih sirotinjskih ruku, a kulaci će u borbi izginuti".³⁰ Tako se u praksi realizuju reči Zinovjeva iz septembra 1918. godine: "Mi moramo nastaviti sa devedeset od sto miliona. Ostalima nemamo šta da kažemo. Oni moraju biti uništeni".³¹ Odgovor na pitanje zašto je to bilo potrebno dao je sam Lenjin u njegovoj čuvenoj izjavi u Referatu o radu Sveruskog CK i Saveta narodnih komesara na prvom zasedanju VCIK sedmog saziva, 2. februara 1920. "Mi se ne bismo ni dva dana održali da nismo odgovorili na nemilosrdan način, a to je značilo teror".³² Čistke su i u "Čevenguru" sprovedene bez prisustva članova zajednice, ali je u čitaocu stvoreno mučno osećanje da je neznanje o njima samo produkt nezainteresovanosti i odbijanja suočavanja sa činjenicom da je izgradnja novog sveta počivala na ljudskim žrtvama. Istina, Platonov ostavlja Čepurnog – osnivača komune u noći posle pokolja "polu-buržuja" i očekivanja svanuća prvog dana komunizma da razmišlja "hoće li sunce ujutru izaći i hoće li ikada nastati novi dan – ta više nije postojao stari svet",³³ i na taj način ostavlja svom junaku klicu savesti i kajanja. Tako je u uslovima realizacije utopijskog projekta došlo do potpune degeneracije same ideje, jer je ponovo uspostavljeno "državno uređenje koje se stara samo o koristi onih ljudi koji su na vlasti, a ono je samim tim izopačeno i odstupa od pravilnih oblika državnog uređenja, jer u njima odnos upravljača i potčinjenih liči na odnos gospodara i roba, dok je država zajednica slobodnih ljudi".³⁴

Neproductivnost komunizma

Osnova anticipacije za koju Platonov nalazi inspiraciju u privrednom životu SSSR-a jeste iskazivanje potpne neproductivnosti manifestacija komunizma, a posebno tzv. vidova kolektivizacije – koji vode

30 Isto, str.192.

31 R. Konkvest, Čemerna žetva, sovjetska kolektivizacija i teror gladi, Beograd 1988.

32 Navedeno prema: K. Čavoški, O neprijatelju, Beograd 1989.

33 A. Platonov, isto, str.332.

34 Aristotel, Politika, Beograd 1975, 1279a

degradaciji i uništenju proizvodne supstance. Zasnivanje privrede na principima nerealne planske proizvodnje i ukidanja privatne svojine odredilo je neuspehe sovjetske privrede. Pišući "Utopiju", Tomas Mor je Rafaelu Hitlodeju suprotstavio Mora, koji je na konstataciju da za društvo nema nade dok se ne ukine privatna svojina odgovorio mislju da je suština ljudskog bivstvovanja u svesti o duhovnoj različitosti, koja ne isključuje ideju jednakosti pred državom i zakonima – "srećnog života nikada ne bi moglo biti tamo gde je sve zajedničko, jer kako bi moglo da bude dovoljno potrebnih stvari za život onde gde se svako izvlači od posla, pošto ga sa jedne strane na posao podstiče želja da sebi zaradi, a sa druge strane ga uzdanje u tuđu radinost čini lenjim? Ali, kad bi oskudica i naterala ljude da rade, zar ne bi među njima vladali razdor i stalna ubistva, pošto niko ne bi mogao da nekim Zakonom za sebe očuva ono što je zaradio? A prosto ne mogu ni da zamislim društvo u kome predstavnici vlasti ne bi uživali nikakav ugled i poštovanje, a jedino tako bi moglo da bude kod ljudi, među kojima ne postoje nikakve razlike".³⁵

Komunistički postulati realizovani u privrednom životu, a naročito u uslovima potpune totalitarizacije društva, neminovno su vodili krajnjoj neefikasnosti privrednog sistema. Andrej Platonov, kao neposredni svedok i učesnik u stvaranju "sovjetskog privrednog čuda", svestan nemogućnosti realizacije grandioznih planova razvoja sovjetske privrede i društva i nerealno projektovanih cifri, realizovanih pretežno merama represije, okreće se ovoj temi i u svom romanu "Iskop". Međutim, apsurdni nerealnih poduhvata sovjetskog društva našli su pun izraz upravo u "Čevenguru". Tako dvojica njegovih junaka, u nameri da ispeku lepinje za bolesnog Jakova Titiča, rešavaju da poprave vetrenjaču koja bi im isitnila žito u brašno za lepinju. Brazdali su kamen, iako svesni da bez kolektora ne mogu da pokrenu mlin, ali zadovoljni, jer se brinu o Jakovu, bez obzira što njihov neosmišljeni rad neće imati nikakve koristi. Sve ove nelogičnosti ipak su prihvatane kroz tumačenje Marksove misli da ukidanjem kapitalizma počinje prava istorija, čime je čitava komunistička praksa dobila smer potpune negacije prošlosti. Tako je rad po razmišljanjima Čevenguraca postao prevaziđena kategorija, moguć i poželjan jedino kao besplatna pomoć drugome. Čepurni veli: "Mi smo mobilisali sunce da večno radi, a društvo smo zauvek raspustili".³⁶ Prokofij Dvanov – tumač Marksovog učenja za komunare,

35 K. Kaucki, Tomas Mor i njegova Utopija, Beograd 1953.

36 A. Platonov, isto, str.278.

koji je samog sebe video kao lopova i lažova, ali upravo zato kao čoveka koji dobija, rad je definisao kao nasleđe pohlepnosti i eksploatatorsko – životinjsko sladostrašće budući da doprinosi stvaranju imovine, a imovina ugnjetavanju.

Dolaskom na vlast boljševičke partije, shvatanje rada i proizvodnje dobilo je tumačenje potpuno suprotno onom Proške Dvanova. U uslovima rata, a naročito u uslovima građanskog rata, suština novog tumačenja rada pod palicom Trockog, bila je njegovo "militarizovanje" i odbacivanje ideje o "slobodi rada", što je sve ušlo u Zakon o radu iz 1918. Ako ovome dodamo i mere kao što su nacionalizacija i eksproprijacija, vidimo da su one uz čisto psihološke efekte – smanjenog podsticaja za proizvodnju naročito na selu (tome je doprinela i Marksova ocena seljaštva kao reakcionarne klase), a udružene sa nepogodama kao što je suša, dovele do potpunog rasula sovjetske pivrede. U vezi sa ovim barijerama psihološke naravi navešćemo razmišljanje jednog junaka romana, koji u trenutku usvajanja NEP-a kaže: "vele da sad ne uzimaju otkup, ali mi se ipak bojimo da sejemo".³⁷

Apsurdne privredne poteze Platonov izvrgava ruglu. U svojim lutanjima njegov junak Saša Dvanov, u cilju povećanja dobiti i unapređenja života, naređuje seču šume u "Bitermanovom šumskom reviru" i zasejavanje raži, bez obzira na čitav niz negativnih posledica koje ovakva odluka nosi sa sobom. On takođe sugeriše Kombjedu u Hanskim dvoricima raseljavanje sela, kao što je to i bila praksa sovjetske države, koja je naseljavala polarni krug raseljavanjem sela iz plodnih žitorodnih krajeva. Sa druge strane, Platonov snažan akcenat stavlja na još jednu karakterističnu pojavu sovjetskog društva, proizašlu iz jednopartijnosti, a to je birokratija: "Biljke koje su tek procvetale, baštovani su opsednuti sumnjom iščupali i tlo zasejali rastinjem birokratije, vrt iziskuje brigu i dugo iščekivanje plodova, a rastinje niče odmah i za njegovo gajenje nisu potrebni ni rad, ni opterećenost duše strpljenjem (...) ljudi su malo radili budući ih je rastinje hranilo sve džabe i to će trajati dugo, dok rastinje ne proguta svu zemlju i ljudi ostanu na ilovači i na kamenu, ili dok odmorni baštovani ne zasade ponovo svež vrt na osiromašenoj zemlji, koju je pusti vetar isušio".³⁸ Pustili smo da "čudnojezični Platonov", kako ga je nazvao Sergej Zalignin, opiše pojavu birokratizacije, koja je život učinila gotovo besmislenim potpuno ga šablonizujući, "da bi se tako pružio otpor pritajenom kulaku". Na tom pravcu je bila i

37 Isto, str.232.

38 Isto, str.447.

Kopjonkinova inicijativa, koja je u komuni "Prijateljstvo siromaha" odmah prihvaćena – da je sednice potrebno održavati ne svaki drugi, već svaki dan, pa čak i dva puta dnevno. Tako osnovni vidovi ispoljavanja komunizma u privrednom sistemu – nerealno planiranje, birokratizam, vidovi kolektivizacije, apsurdni privredni potezi, rezultiraju kataklizmom svih vrednosti i na kraju samog sistema.

Tipologija likova i njihova istorijska osnova

Likovi romana u širem istorijskom kontekstu formiraju se kao nosioci različitih htenja u okviru komunističke ideje. Likom Zahara Pavloviča, Platonov roman počinje i završava, simbolično ga izdvajajući od ostalih, kao onog koji slobodu ne nalazi u lutanjima i stalnim seobama. Sudbinu starca da preživi i samu komunu, Platonov naslućuje na samom početku dela, u epizodi sa neženjom, koga Zahar Pavlovič iznenada sreće. Neženja umire kao čovek koji celog života nije ništa radio i čije se čuđenje nije pretvaralo u saznanje. "I Zahar Pavlovič bi umro istog časa, ali pravi svakojake predmete",³⁹ piše Platonov i kroz ovu rečenicu ga izdvaja od ostalih aktera romana. U svojim političkim razmatranjima i Zahar Pavlovič prednost daje načelu stihije, a ne organizacije rada i vlasti. Kao i anarhisti i on se zalaže za kolektivizam, poput Bakunjinovih i Kropotkinovih nastavljača.

Anarhizam je u toku revolucije predstavljao ideologiju koja se širila, o čemu svedoči i porast broja anarhističkih klubova u gradovima – u oktobru 1917. bilo ih je 21, a već početkom 1918. čak 73. To učenje je u velikoj meri zastupljeno i među čevengurskim komunarima, koji su sledbenici Kropotkina i njegove misli "u svetu životinja i čoveka, zakon solidarnosti je zakon progresa".⁴⁰ Sam Zahar Pavlovič tu solidarnost prevashodno vidi u kolektivnom životu, a njegovo postizanje sagledava kroz smanjenje imovine i prestanak nadzora nad ljudima. I pored toga, on savetuje svog posinka Sašu Dvanova da priđe "partiji najdužeg imena", verujući u njihovu parolu "socijalizam za godinu dana", a odbijajući definicije i stavove da je "sreća u večnoj borbi", uz komentar "u religiji je bar bila pobjeda pravoslavlja".

Na drugoj strani od Zahara Pavloviča, u grupi čevengurskih komunara, dve ključne ličnosti Saša i Proša Dvanovi, dva brata, kao u prvobitnoj zamisli "Braće Karamazovih", nosioci su sasvim suprotnih

³⁹ Isto, str.63.

⁴⁰ P. Kropotkin, isto, str.137.

tumačenja, ne samo socijalističkog učenja, koje obojica prihvataju, već i shvatanja samog života. Uže gledano, "Čevengur" je moguće posmatrati i kao roman koji prati život svog junaka Saše Dvanova od detinjstva do smrti, koji se poklapa sa periodom ruske istorije, koji je u rusko društvo uneo presudne promene. Na ovom planu Dvanova sagledavamo, u neku ruku, kao projekciju samog autora, koji je rođen poslednje godine prošlog veka u voronježskoj guberniji i školovao se na železničkom politehnikumu. Saša je neumorni tragač za srećom i sigurnošću, koje je izgubio još u detinjstvu, smrću oca. "Njegovo srce ne zaklonjeno verom patilo je i tražilo utehu",⁴¹ koju je za kratko vreme našao učestvujući u realizaciji revolucionarnih promena u društvu. Tako je postao jedan "od deset posto osobenjaka koji će pristati i uz revoluciju i uz sektašku bogomolju",⁴² kako je revolucionare okarakterisao kovač Sotih, najžešći kritičar novog društva u romanu – onaj koji prorokuje: "Zato će vam doći crni petak, što prvo pucate, pa onda pitate".⁴³ Saša je dakle, predstavnik onih kadrova boljševičke partije, koji su gotovo potpuno nestali u čistkama tridesetih godina. Proša je pak, pragmatični realista, koji je, kako sam za sebe kaže, uvek krao i lagao i uvek dobijao. Odbijajući da prizna kategorije kao što su sreća i sloboda, on zagovara princip organizacije "gde razmišlja jedan čovek, a drugi prazni i po direktivi".⁴⁴ Autoritaran i od strane Čepurnog prihvatatan do obožavanja, o čemu svedoči i njegov kip u Čevenguru, on je prototip diktatora XX veka i onaj je koji preživljava pokolj i uništenje komune. U kaleidoskopu čevengurskih likova izdvaja se i bravar Gopner sa svojim shvatanjima i verom da bi partijski dah mogao da pokrene elektrocentralu, koja je protivnik NEP-a, ali koji ne uspeva sasvim ni da prihvati čevengurski način života u kome je rad potisnuta kategorija.

Trijadu koja je presudno obeležila i omogućila opstanak sovjetskom režimu i društvu – partija, čeka, vojska, Platonov je simbolično predstavio kroz likove Čepurnog i Proše, Pjuse – organizatora likvidacija i Kopjonkina – tragikomičnog Don Kihota, koji je u večitom pohodu (ili je možda bolje reći hadžiluku) ka grobu Roze Luksemburg – njegove Dulsineje. Anegdote su epizode u kojima Kopjonkin, na primer, seče vazduh sabljom, kako bi onemogućio prenošenje bežičnih signala, koje beli šalju preko radija, ili kada se bori sa potajnom ljubomorom koju oseća prema Karlu Libkneht. Njegovo osećanje komunizma ima utopi-

---

41 A. Platonov, isto, str.116.

42 Isto, str.226.

43 Isto.

44 Isto, str.414.

jski karakter, za razliku od anarhizma Zahara Pavloviča, ili totalitarizma Proše Dvanova, koji kaže: "osećanje je masovna stihija, a misao je organizacija", on veruje "da će socijalizam doći momentalno i sve pokriti".⁴⁵ Čak u svom parodičnom nastupu, na kritiku da su šume gotovo uništene, a on i Dvanov i dalje predlažu nepotrebnu seču, odgovara "utoliko bolje mi idemo tragom naroda, a ne ispred njega".⁴⁶ Od svih junaka romana, osim Miške Luja, većitog putnika, koji je predlagao da se "komunizam proglasi za putovanje i ukine u Čevenguru stanje večne nepomičnosti"⁴⁷ kao banalizacije dijalektičkog materijalizma, Kopjonkin je večita luralica. "On nije usmeravao konja, ako bi se iznenada našao na raskrsnici puteva. Proleterska snaga (ime njegovog konja – prim. O.M.) je samostalno birala jedan put i on je vodio tamo gde se osećala potreba za Kopjonkinovom naoružanom rukom".⁴⁸ Kopjonkin kao čovek ideala u direktnom je sukobu sa Prošom, koga vidi kao prevaranta. Njemu je suprotstavljen lik Simona Serbinova – koji u romanu ima višestruku ulogu. On je oličenje birokratskog aparata (činovnik koji dolazi iz Moskve u Čevengur i svojim izveštajem dovodi do intervencije vojske koja uništava komunu). On je oličenje onog aparata, koji je tako snažno odredio sovjetsko društvo "čije je brojno povećanje išlo na ruku koncentraciji moći".⁴⁹ Tako se na primer Ordžonikidze zalagao za "divovski snažan aparat, bez kojeg naša partija ne može živeti".⁵⁰

Izložena problematika pokazuje da se glavni likovi Čevengura u širem istorijskom smislu formiraju kao nosioci različitih tendencija i odnosa prema pokušaju oživotvorenja komunističke ideje, kao i da je njihova istorijska osnova u samom sovjetskom društvu, bez čega uprkos piščevoj imaginaciji ne bi mogli da postoje, ni kao akteri socijalnog inženjeringa, ni kao njegove žrtve.

Ideje socijalističkih ideologa i vođa

Ideje socijalističkih teoretičara, od utopijskih – Kampanele i Mora, preko ideologa anarhizma – Prudona, Bakunjina, Kropotkina, utkane su u misli i delovanje čevengurskih komunara "anonimno". Na njih smo posebno ukazali u prethodnom delu teksta. Nasuprot tome,

45 Isto, str.285.

46 Isto, str.192.

47 Isto, str.197.

48 Isto, str.290.

49 Đ. Bofa, Povijest Sovjetskog Saveza, Opatija 1985, str.227.

50 Isto, str.226.

Platonov eksplicitno pominje tri imena tvoraca "naučnog socijalizma" – Marksa, Rozu Luksemburg i naravno samog Lenjina. Međutim, iako su Marksove ideje prihvaćene pod uticajem autoriteta, niko od Čevenguraca Marksa nije ni čitao, niti ono malo pročitano razumeo. "Karl Marks je gledao sa zidova kao tuđinski Savaot i njegove strašne knjige nisu mogle učiniti da čovek mirno zamisli komunizam".⁵¹ Marksu se pribegava kada treba pronaći nekakvo – kakvo-takvo opravdanje za etički neprihvatljive akcije, kao što je na primer "likvidacija preostalih klasa" i opravdanje se nalazi u činjenici da Marks o takvim klasama uopšte ne govori – te dakle da one u komunizmu uopšte ni ne postoje. Sa druge strane, često pominjanje Roze Luksemburg samo je dokaz više o sličnosti komunara sa anarhistima, zbog činjenice da je upravo kult Roze Luksemburg negovan među Marksovim sledbenicima. Ona baš kao i Servantesova Dulsineja u mislima svoga obožavaoca dobija niz određenja koja je čine potpuno idealizovanim likom. I dok u mislima Kopjonkina – Roza biva uzdignuta na stepen svetece, čiju sliku kao ikonu, koju ne može da okači u kući, jer je nema, Kopjonkin nosi zašivenu na kačeketu, ostali junaci jedva i da znaju ko je ona. Prilikom nazdravljanja Rozi – jedan čak pomišlja da je to neki sinonim za revoluciju, tako da jedini istinit izraz o Rozi Luksemburg daje "krajisnik" Pašincev, nazvavši je "ženom sa revolverom".

Lenjin je u "Čevenguru" prikazan kao nepogrešivi sudija, čija je harizma stvorena naročito posle atentata 1918. – kada je traženo naplaćivanje svake kapi njegove prolivene krvi. Razlozi za ovaj gotovo divinizirani položaj Lenjina, u očima "sitnog sveta", posledica su onoga što je Monteskje davno zapisao da "svemoć vladara na zemlji doprinosi pripisivanju čitavog niza iracionalnih svojstava". Jedan od junaka, Lenjina je osetio kao svog mrtvog oca, iz čega ponovo sagledavamo Platonovljev ironičan pristup Lenjinovom liku. Čepurni tako kaže: "Postoji daleko tajno mesto negde blizu Moskve, ili na Valdajskim planinama, kako je na mapi pronašao Proša, tamo uz lampu sedi Lenjin, razmišlja, ne spava i piše".⁵² Kao svaki vođa on postaje obavijen velom misterije i na taj način uzvišen u očima podanika. Lenjinova svem oć proizašla je iz ustrojstva njegove partije, koja je već 1905. nosila njegov pečat. Godinu dana ranije Trocki je pisao "U partiji za koju se on zalaže, organizacija partije zamenjuje partiju, CK zamenjuje organizaciju partije i napokon jedan jedini diktator zamenjuje CK".⁵³ Kropotkin je

51 A. Platonov, isto, str.324.

52 Isto, str.340.

53 Đ. Bofa, isto, str.29.

pak, pišući o revoluciji upozoravao da bi "najveća nesreća za ruski revolucionarni pokret proizašla iz centralizovanja svih njegovih borbenih akcija u jednu organizaciju".⁵⁴ U ovom smislu Lenjina tumači Prokofij Dvanov: "Sam drug Lenjin je govorio da je organizacija za nas iznad svega".⁵⁵ Drugo izвориšte Lenjinove moći ležalo je u pravnom nihilizmu sovjetske vlasti. On je pisao: "diktatura proleterijata nije uslovljena ikakvim zakonima".⁵⁶ Neodređenost pravnih zakona uslovlila je, potpomognuta terorom despotizam Lenjinove vladavine. Tako je jedna partija u zemlji (Buharin je govorio: "Mi možemo imati dvopartijski sistem, ali da jedna partija bude na vlasti, a druga u zatvoru") u cilju održanja vlasti, zavela čvrstu organizaciju discipline, kao da je imala u vidu misao Platona da "do promene državnog uređenja dolazi kada kod onih koji su na vlasti dođe do razdora".⁵⁷ Međutim junake Platonova, kao i sve "ljude ogrezle u utopijske misaone obrasce privlačila je Lenjinova tvrdnja da neposredno predstoji prelaz u besklasni komunizam i da će svi ljudski problemi biti rešeni na način na koji prijateljski nastrojena gomila presuđuje povremene ulične prepirke".⁵⁸ Oni jednostavno nisu mogli da se odupru "zavodljivoj moći ovog čudnog sna velike zablude čovečanstva".⁵⁹

Tretman mita

Odredivši se kao društvo diktature proletarijata, post-revolucionarno društvo Rusije izmenilo je osnovne principe na kojima egzistira savremeno društvo, formulisane u francuskoj buržouškoj revoluciji, principe bratstva, jednakosti i slodobe, a "svaka greška u principu mora da dovede do pogrešnog rezultata".⁶⁰ Stvaranje nove zajednice i njeno definisanje kao društva razuma, trebalo je da otkloni sve mitsko i iracionalno iz ljudskih života, a samim tim i potrebu za stvaranjem novih mitova, jer po Lešek Kolakovskom "mitski projekt ne može imati razložnosti, on ima samo motive".⁶¹ No, kako su "ruski revolucionari nesvesni hilijadi, oni su očekivali hiljadugodišnje carstvo".⁶² I ta podsvesna ukorenjenost hrišćanske mitologije u konkretnim istorijskim

54 P. Kropotkin, isto, str.208.

55 A. Platonov, isto, str.285.

56 Navedeno prema: K. Čavoški, isto, str.170.

57 Platon, Država, Beograd

58 Dž. Bilington, Ikona i sekira, istorija ruske kulture, jedno tumačenje, Beograd 1988, str.609.

59 Isto.

60 Aristotel, Politika, Beograd 1307a

61 L. Kolakovski, Prisutnost mita, Beograd 1989, str.77.

62 N. Berđajev, isto, str.191.

uslovima, dovela je do pojave, u kojoj je komunistička ideja samo reformisala rusku mesijansku ideju. Tako su elementi (najviše hrišćanske) mitologije, koji su u romanu Andreja Platonova u funkciji odgo-
netanja stvarnosti i predviđanja budućnosti, posledica nekih opštih
mesta, koja je u biti ruskog naroda najbolje uočio Berđajev, objasnivši
njima razloge prihvatanja marksizma među Rusima: "mesijanska ideja
marksizma, povezna sa misijom proletarijata sjedinila se sa ruskom
mesijanskom idejom".⁶³ Ono što je većina ruskih intelektualaca nosila
u sebi, a i sam narod, bio je mit o ruskom narodu, kao narodu bogonoscu
i on je u uslovima socijalističkog društva rezultirao onim što je Vladimir
Solovjov strahujući predvideo – "totalitarizmom koji vodi u vrstu
idolatrije i u nemoralne i krvoločne orgije, u zoološki patriotizam".⁶⁴

Čevengurci su mit iz idejnih sfera preneli u stvarni život. Poput
dece iz primera koji Agnes Heler iznosi u svojoj "Teoriji istorije", koja
roditelje svako jutro pitaju kada će doći sutra i ujutro se bude sa
pitanjem, da li je danas sutra, oni su poverovali da su konačno ostvarili
večiti ideal koji živi u svakom čoveku. Na jednom mestu, potpuno u
skladu sa primerom Helerove, Platonov je u "Čevenguru" zapisao:
"poluburžuji nisu bili svesni nemira koji su nosili u sebi deca i članovi
partije".⁶⁵ U delu su po Milivoju Jovanoviću zastupljeni elementi
mitologije prvobitne zajednice, reminiscencije na starogrčke mitove o
Prometeju, Epitemeju i Pandori, u likovima Čepurnog, Prokofija i
Kladvdūše, do judejskog mita o Mesiji i čitavog niza elemnata hrišćan-
ske mitologije – od mitologeme ribe, do dvanaest stanovnika Čevengu-
ra, koji kao dvanaest apostola očekuju dolazak Saše Dvanova (Hrista).
Ovako bogata mitopoetska struktura romana, u funkciji je umetničkog
oblikovanja dela, ali je i podređena Platonovljevoj analizi stvaranja nove
ideologije u novom društvu. Svaka ideologija stvara svoju mitologiju, a
institucionalizovana ona je kanonizuje. Po formuli, u kojoj mitski
projekti uvek predstavljaju produkte istorijskih sadržaja, Platonov ih
analizira u konkretnim istorijskim okolnostima revolucije u Rusiji.
Metodom ironije on razara socijalističke mitove jednakosti u nemanju,
mit vođe i mesijanske uloge proleterske klase – "obradu mitova
kosmogeneze i sociogeneze prati parodični efekat".⁶⁶ Tako, na primer,
u socijalističkim društvima posebno potenciran mit o avangardnoj ulozi
komunističke partije u društvu, Platonov podvrgava satiri u rečenici

63 Isto, str.235.

64 Navedeo prema:N. Milošević, Marksizam i jezuitizam, Beograd 1986, str.49.

65 A. Platonov, isto, st.332.

66 M. Jovanović, Predgovor u: Čevengur, Beograd 1984, str.54.

"ta mi smo avangarda – mi smo njihovi, a oni nisu naši".⁶⁷ U stvari, ironija i parodija postaju osnovna umetnička sredstva u Platonovljevom odnosu prema mitologizaciji istorije.

Summary

HISTORIC ESSENCE IN ANDREI PLATONOV'S NOVEL "CHEVENGUR"

Changes in social structure caused by October Revolution are an attempt toward effectuation of utopia through oppression, by which utopia is transferred from the theoretical sphere into history. Platonov in his "Chevengur" notices the discrepancy between the ideal of utopia and its realization, which is particularly emphasized by the introduction of NEP and prevalence of bureaucracy, and starts searching for the ideals of communism. By way of social engineering utopia is established on micro-level in Chevengur. Like the global utopia at the level of the entire Soviet (and all other communist) societies, it is established by oppression, and in concrete manifestational forms leads to absurd. The characters in the novel are formed as proponents of various tendencies in an attempt to carry out the communist idea. This becomes their evil fate in the moment when the system becomes totalitarian and bureaucratized.

---

67 A. Platonov, isto, str.300.